

คำชี้แจง

หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐาน ดนตรี นาฏศิลป์ ๓ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ เล่มนี้ จัดพิมพ์โดย บริษัท ครูมีเดีย จำกัด

ผู้เรียบเรียง

๑. นายอภิวิชญ์	วรรณโกฏิ
๒. นายวุฒิศักดิ์	จ้องสาระ

ผู้ตรวจ

๑. ดร.เศรษฐวุฒิ	ปัญญาวัตวงศ์
๒. นางสาวปิยดา	ทับประเทือง
๓. นายพิสิษฐ์	สมใจ

บรรณาธิการ

๑. นางธิดารัตน์	ภักดีรักษ์
๒. นางสาวประกายมาศ	อมรฉัตร

หนังสือเล่มนี้ประกันคุณภาพโดยผู้ผลิต และจะต้องส่งให้สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานตรวจประเมินคุณภาพทางวิชาการ เพื่อออกใบอนุญาตให้ใช้ในสถานศึกษาแทนใบประกันคุณภาพของสำนักพิมพ์ กรณีที่พบข้อบกพร่องข้อผิดพลาด กรุณาแจ้งให้สำนักพิมพ์ทราบเพื่อดำเนินการตามที่ระบุในใบประกันคุณภาพสื่อฯ (ปกหลัง) พร้อมทั้งแจ้งให้สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษาทราบด้วย เพื่อใช้เป็นข้อมูลประกอบการพิจารณาอนุญาตให้ใช้หนังสือในสถานศึกษาต่อไป

สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา
สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐาน

ดนตรี นาฏศิลป์ ๓

ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓

กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ

ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑

ผู้เรียบเรียง

นายอภิวิชญ์ วรรณโกฏิ	ดศ.บ. (ดุริยางคศิลป์), ดศ.ม. (สังคีตวิจัยและพัฒนา)
นายวุฒิศักดิ์ จ้องสาระ	ศษ.บ. (นาฏศิลป์ไทย)

ผู้ตรวจ

ดร.เศรษฐวุฒิ ปัญญาวัตวงศ์	ดศ.บ. (การแสดงดนตรี), ดศ.ม. (สังคีตวิจัยและพัฒนา),
ศส.ด. (ดุริยางคศิลป์)
นางสาวปิยดา ทับประเทือง	ศษ.บ. (นาฏศิลป์ไทย), ศษ.ม. (บริหารการศึกษา)
นายพิสิษฐ์ สมใจ	ศษ.บ. (ดุริยางค์สากล), ดศ.ม. (สังคีตวิจัยและพัฒนา)

บรรณาธิการ

นางธิดารัตน์ ภักดีรักษ์	ศษ.บ. (ดุริยางค์ไทย)
นางสาวประกายมาศ อมรฉัตร	กศ.บ. (นาฏศิลป์และศิลปะการแสดงศึกษา)

ปีที่พิมพ์ ๒๕๖๘ พิมพ์ครั้งที่ ๑ จำนวน ๓,๐๐๐ เล่ม ราคา ๘๙ บาท ISBN : 978-616-8299-67-8

บริษัท ครูมีเดีย จำกัด
KURU MEDIA CO., LTD.

จัดพิมพ์โดย บริษัท ครูมีเดีย จำกัด

๘๗/๑๒๙ ถนนเทศบาลสงเคราะห์ แขวงลาดยาว เขตจตุจักร กรุงเทพมหานคร ๑๐๙๐๐
โทรศัพท์ ๐ ๒๙๕๔ ๔๘๑๘ โทรสาร ๐ ๒๕๘๐ ๒๙๒๓

สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ ลิขสิทธิ์เป็นของบริษัท ครูมีเดีย จำกัด

คำนำ

หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐาน **ดนตรี นาฏศิลป์ ๓** ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ ได้เรียบเรียงขึ้น โดยยึดมาตรฐานการเรียนรู้และตัวชี้วัด กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ สาระที่ ๒ ดนตรี และ สาระที่ ๓ นาฏศิลป์ ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑

หนังสือเล่มนี้เรียบเรียงขึ้นให้มีความทันสมัยสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย และสังคมโลก ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ผ่านการปฏิบัติ นำความรู้และทักษะที่ได้ไปประยุกต์ใช้ในการค้นคว้า สำรวจ สร้างสรรค์ ทำงานเป็นทีม แก้ปัญหา สื่อสารอย่างมีวิจารณญาณ และพัฒนาสู่การประกอบอาชีพได้ ในแต่ละหน่วยการเรียนรู้ได้จัดเนื้อหาให้มีความสอดคล้องต่อเนื่องกันเพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนมีเจตคติที่ดี ตลอดจนเห็นคุณค่าของดนตรีและนาฏศิลป์ เนื้อหาในหนังสือเล่มนี้แบ่งออกเป็น ๘ หน่วยการเรียนรู้ ประกอบด้วย

หน่วยที่ ๑ ดนตรีมีประวัติ

หน่วยที่ ๒ องค์ประกอบของดนตรีและการสร้างสรรค์บทเพลง

หน่วยที่ ๓ ร้องเล่นเพลงดนตรีอย่างมีความหมาย

หน่วยที่ ๔ อิทธิพลของดนตรีในสังคมไทย

หน่วยที่ ๕ ดนตรี องค์ประกอบสำคัญในการสร้างงานศิลปะ

หน่วยที่ ๖ นาฏศิลป์มรดกทางวัฒนธรรม

หน่วยที่ ๗ ความสัมพันธ์ของนาฏศิลป์และละครกับชีวิต

หน่วยที่ ๘ การแสดงนาฏศิลป์ไทย

ผู้เรียบเรียงหวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือเรียนเล่มนี้จะมีส่วนช่วยให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนาแบบองค์รวมทั้งด้านความรู้ ทักษะ กระบวนการ และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ เป็นประโยชน์ทั้งต่อผู้เรียนและผู้สอน เพื่อให้ผู้เรียนได้พัฒนาเต็มตามศักยภาพและบรรลุผลตามมาตรฐานการเรียนรู้ของกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ

ฝ่ายวิชาการ บริษัท คุรุมีเดีย จำกัด

คำอธิบายรายวิชา

รายวิชา ดนตรี นาฏศิลป์ ๓
ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓

กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ
เวลา ๔๐ ชั่วโมง/ปี

ศึกษา อธิบาย ระบุ จำแนก เปรียบเทียบความรู้เบื้องต้น และข้อควรรู้เกี่ยวกับดนตรี เรียนรู้ เรื่องเครื่องดนตรีและวงดนตรี การบรรเลงดนตรี รวมถึงฝึกปฏิบัติทักษะการขับร้อง และเรียนรู้เกี่ยวกับ ศัพท์สังคีตทางดนตรีไทยและดนตรีสากล สามารถอธิบายวิวัฒนาการและการสร้างสรรค์ละครไทย คติวิเคราะห์ พฤติกรรมของการแสดงละครที่มีอิทธิพลต่อผู้ชมและผู้แสดง ฝึกปฏิบัติ นาฏยศัพท์ และภาษาท่า ของนาฏศิลป์ไทย

ใช้ทักษะกระบวนการคิด การแก้ปัญหา สื่อสาร และใช้เทคโนโลยีโดยใช้ทักษะกระบวนการ ขั้นตอน การจัดการและการทำงานร่วมกัน รวมถึงทักษะกระบวนการแก้ปัญหาในการทำงาน

เพื่อให้ผู้เรียนมีลักษณะนิสัยที่ดีในการทำงาน เรียนรู้สิ่งต่าง ๆ และการอยู่ร่วมกันกับคนในสังคม มีคุณธรรม ขยัน อดทน ซื่อสัตย์ รับผิดชอบ มีความคิดสร้างสรรค์ รักความเป็นไทยและรู้จักพอเพียง ภูมิใจ ในผลสำเร็จของงาน สามารถนำกระบวนการต่าง ๆ ไปใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันได้

ตารางวิเคราะห์หน่วยการเรียนรู้ตามมาตรฐานการเรียนรู้และตัวชี้วัด

หน่วยการเรียนรู้ \ ตัวชี้วัด	มาตรฐานการเรียนรู้และตัวชี้วัด									
	ศ ๒.๑								ศ ๒.๒	
	๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๑	๒	
๑. ดนตรีมีประวัติ								✓	✓	
๒. องค์ประกอบของดนตรีและการสร้างสรรค์บทเพลง			✓	✓						
๓. ร้องเล่นเพลงดนตรีอย่างมีความหมาย		✓			✓					
๔. อิทธิพลของดนตรีในสังคมไทย							✓	✓		
๕. ดนตรี องค์ประกอบสำคัญในการสร้างงานศิลปะ	✓									

หน่วยการเรียนรู้ \ ตัวชี้วัด	มาตรฐานการเรียนรู้และตัวชี้วัด									
	ศ ๓.๑								ศ ๓.๒	
	๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๑	๒	๓
๖. นาฏศิลป์มรดกทางวัฒนธรรม				✓	✓	✓	✓	✓		
๗. ความสัมพันธ์ของนาฏศิลป์และละครกับชีวิต									✓	✓
๘. การแสดงนาฏศิลป์ไทย	✓	✓	✓							

สารบัญ

ดนตรีมีประวัติ

๑

- ◆ ประวัติดนตรีไทยในยุคสมัยต่าง ๆ ๒
- ◆ ประวัติดนตรีสากลในยุคสมัยต่าง ๆ ๑๙
- ◆ ปัจจัยที่ทำให้งานดนตรีได้รับการยอมรับ ๒๒
- สรุป ๒๔
- กิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ ๒๔
- คำถามพัฒนากระบวนการคิด ๒๕

องค์ประกอบของดนตรีและการสร้างสรรค์บทเพลง

๒๖

- ◆ องค์ประกอบของดนตรีไทย ๒๗
- ◆ องค์ประกอบของดนตรีสากล ๓๔
- ◆ การเลือกองค์ประกอบดนตรีในการสร้างสรรค์บทเพลง ๕๐
- สรุป ๕๓
- กิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ ๕๔
- คำถามพัฒนากระบวนการคิด ๕๕

ร้องเล่นเพลงดนตรีอย่างมีความหมาย

๕๕

- ◆ เทคนิคการขับร้องและบรรเลงดนตรีไทย ๕๖
- ◆ การเล่นดนตรีเดี่ยวและรวมวง ๖๓
- ◆ เทคนิคการขับร้องและบรรเลงดนตรีสากล ๖๘
- สรุป ๗๗
- กิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ ๗๗
- คำถามพัฒนากระบวนการคิด ๗๘

อิทธิพลของดนตรีในสังคมไทย

๗๙

- ◆ อิทธิพลของดนตรีที่มีต่อบุคคลและสังคม ๘๐
- ◆ การจัดการแสดงดนตรีในวาระต่าง ๆ ๘๔
 - สรุป ๙๓
 - กิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ ๙๓
 - คำถามพัฒนากระบวนการคิด ๙๓

ดนตรี องค์ประกอบสำคัญในการสร้างงานศิลปะ

๙๕

- ◆ องค์ประกอบที่ใช้ในงานศิลปะ ๙๕
- ◆ การเปรียบเทียบองค์ประกอบที่ใช้ในงานดนตรี และนาฏศิลป์ ๙๗
 - สรุป ๙๘
 - กิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ ๙๙
 - คำถามพัฒนากระบวนการคิด ๙๙

นาฏศิลป์มรดกทางวัฒนธรรม

๑๐๐

- ◆ องค์ประกอบของนาฏศิลป์ ๑๐๑
- ◆ โครงสร้างบทละคร ๑๐๕
- ◆ การออกแบบเครื่องแต่งกายและสร้างอุปกรณ์การแสดง ๑๐๘
- ◆ การประดิษฐ์ท่ารำ ๑๑๓
 - สรุป ๑๒๑
 - กิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ ๑๒๑
 - คำถามพัฒนากระบวนการคิด ๑๒๑

ความสัมพันธ์ของนาฏศิลป์และละครกับชีวิต

๑๒๒

- ◆ บทบาทนาฏศิลป์ และละครกับชีวิต ๑๒๓
- ◆ การอนุรักษ์นาฏศิลป์ไทย ๑๒๗
 - สรุป ๑๒๙
 - กิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ ๑๒๙
 - คำถามพัฒนากระบวนการคิด ๑๒๙

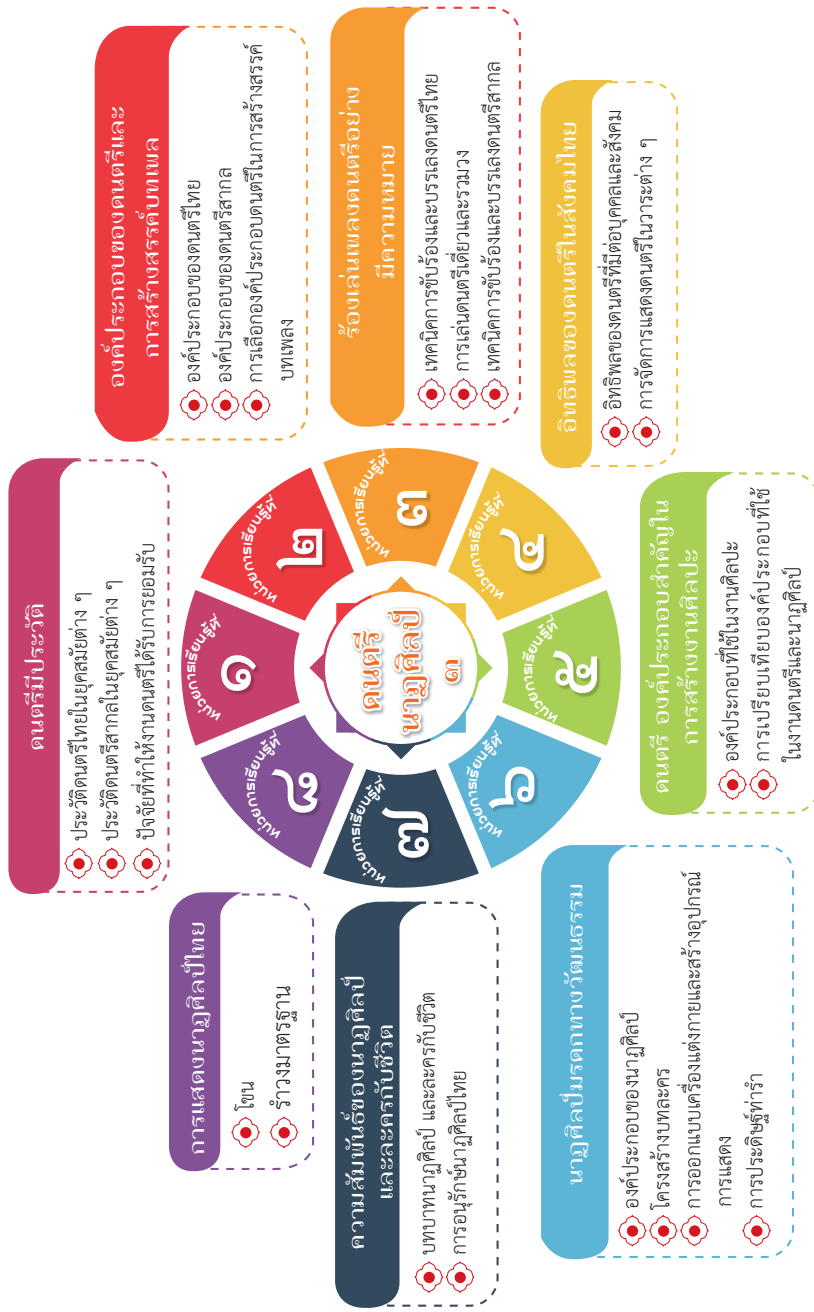

การแสดงนาฏศิลป์ไทย

๑๓๐

- ◆ โขน ๑๓๑
- ◆ รำวงมาตรฐาน ๑๕๕
 - สรุป ๑๗๓
 - กิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ ๑๗๓
 - คำถามพัฒนากระบวนการคิด ๑๗๓
- ◆ บรรณานุกรม ๑๗๔

แผนผังแสดงสาระการเรียนรู้

ดนตรีมีประวัติ

บทเรียนนี้สอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑

มาตรฐาน ศ ๒.๒ เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างดนตรี ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมของดนตรีที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย และสากล

ตัวชี้วัด : สิ่งที่ฟังรู้และปฏิบัติได้

ศ ๒.๒ (๑) บรรยายวิวัฒนาการของดนตรีแต่ละยุคสมัย

(๒) อธิบายลักษณะเด่นที่ทำให้งานดนตรีนั้นได้รับการยอมรับ

แนวคิด

ดนตรีของแต่ละชนชาติถือว่าเป็นวัฒนธรรมอันสูงส่งของชาติทั้งสิ้น การเรียนรู้ประวัติศาสตร์ดนตรีทำให้ทราบสภาพสังคมในอดีต ทักษะคิดและระสนิยมของผู้สร้างสรรค์ และผู้ฟังดนตรีในแต่ละสมัยว่ามีความแตกต่างกันอย่างไร จากอดีตถึงปัจจุบันดนตรีได้รับความนิยมจากบุคคล และสังคมด้วยปัจจัยต่าง ๆ ที่เป็นตัวชี้วัดความเจริญทางวัฒนธรรมในชาตินั้น ๆ และคุณประโยชน์ของดนตรี

สาระการเรียนรู้

๑. ประวัติดนตรีไทยในยุคสมัยต่าง ๆ
๒. ประวัติดนตรีสากลในยุคสมัยต่าง ๆ
๓. ปัจจัยที่ทำให้งานดนตรีได้รับการยอมรับ

จุดประสงค์การเรียนรู้

๑. บรรยายวิวัฒนาการของดนตรีในแต่ละยุคสมัย
๒. อธิบายลักษณะเด่นที่ทำให้งานดนตรีได้รับการยอมรับ

ประวัติดนตรีไทยในยุคมัยต่าง ๆ

ดนตรีไทยเป็นศิลปะประจำชาติไทยที่มีมาแต่บรรพบุรุษ และได้ถ่ายทอดมาถึงลูกหลาน จนกลายเป็นมรดกทางวัฒนธรรมทางประวัติศาสตร์มาจนถึงปัจจุบัน ดนตรีไทยถือว่าเป็นวัฒนธรรม สูงส่งของชาติไทย โดยศิลปะดนตรีไทยนั้นได้มีการค้นพบคิดค้น และปรับเปลี่ยนรูปแบบที่เกิดขึ้น มากมายแตกต่างกันไปตามช่วงเวลาในประวัติศาสตร์ตามยุคสมัยต่าง ๆ ตั้งแต่สมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และรัตนโกสินทร์

ดนตรีไทยสมัยสุโขทัย

การดนตรีไทยในสมัยสุโขทัยนั้น ปรากฏมีหลักฐานเป็นข้อความในศิลาจารึกเกี่ยวกับดนตรี อยู่ในด้านที่ ๒ ความตอนหนึ่งว่า

“ดํบงคมกลองด้วยเสียงพาทย์ เสียงพิณ เสียงเลื้อนเสียงขับ ใครจักมัก เล่นเล่น ใครจักมักหัวหัว ใครจักมักเลื้อนเลื้อน”

ข้อความนี้แสดงให้เห็นว่าในสมัยสุโขทัยนั้นชาวบ้านมีความสนุกสนาน เล่นดนตรีและขับร้องกันอย่าง รื่นเริงบันเทิงใจชาวเมืองกับดนตรีมีความใกล้ชิดกันมาก โดยเป็นผู้เล่นเอง ไม่ใช่เป็นแต่เพียงผู้ฟัง อย่างในสมัยหลัง ๆ คำในศิลาจารึกที่ยกมาแล้วมีคำว่า “ดํบงคมกลอง ด้วยเสียงพาทย์ เสียงพิณ” หมายความว่า “ระดับประโคมกลองด้วยเสียงพาทย์ เสียงพิณ” คำสำคัญมีอยู่ที่คำว่า “เสียงพาทย์” และ “เสียงพิณ” ซึ่งพิณในที่นี้ หมายถึง เครื่องดีด และมีความหมายรวมไปถึงพวกเครื่องดนตรีที่ใช้ สายอย่างเครื่องสี แต่มีพิณเป็นประธาน

หลักฐานสำคัญต่อมาคือ หนังสือไตรภูมิพระร่วงซึ่งเป็นพระราชนิพนธ์ของพระมหาธรรมราชาลิไท มีข้อความอยู่สองตอนได้กล่าวถึงหลักฐานเกี่ยวกับดนตรี และว่าด้วยการขับร้องพ้องร่าที่เกิดขึ้น ในสมัยนั้น ตอนหนึ่งว่า

“บ้างเต้น บ้างร่า บ้างพ้อง บ้างระบำ บันลือเพลงดุริยดนตรี บ้างดีด บ้างสี บ้างตี บ้างเป่า บ้างขับสัพพสาเนียง เสียงหมั่นกุนกันกันไปเตียรดาซ พั่น พ้องกลองแดรสังข์ระฆัง กังสดาล มโหระทึกก็กก้อง ทำนุกติ”

ดนตรี

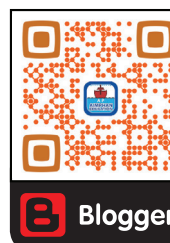
และอีกตอนหนึ่งว่า

“แล้วแลร้อง ก้องขับเสียงพาทย์ เสียงพิณ แตรสังข์ พึงเสียงกลองใหญ่ แลกลองราม กลองเล็ก แลฉิ่งแฉ่ง บัณเฑาะว์ว้างเวง ลางคนตีกลอง ดีพาทย์ฆ้องดีกรับรับสัพพทุกสิ่ง ลางจำพวกดีดพิณและสีซอพุดอ และ กันฉิ่งร่าจับระบำร่าเต้น สารพนักคุณทั้งหลาย สัพพดุริยดนตรีอยู่ครั้นแครง อลวนเวงดังแผ่นดินจะถล่ม”

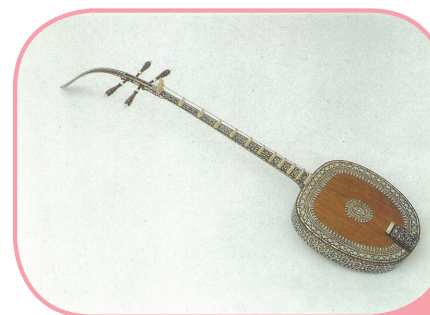
นอกจากนี้ยังมีศิลาจารึกวัดพระยืน จังหวัดลำพูน จุลศักราช ๗๓๒ (พ.ศ. ๑๙๑๓) ซึ่งเป็น หลักศิลาในสมัยสุโขทัย มีข้อความเกี่ยวกับดนตรีตอนหนึ่งว่า

“ดีพาดดงพินดองกลองปี่สรในพิสนญไชย ททยด กาหล แตรสงฆ มารกงสดาล มรทง ดงเดือสสงย เลือส สยงกอง ออกทงคนรูงให้อี.....” ซึ่งอาจแปลเป็นภาษาปัจจุบันได้ว่า “ดีพาทย์ดงพิน ฆ้อง กลอง ปี่สรใน พิสนญไชยทะเทียด กาหล แตรสังข์ มานกังสดาล มรทงค์ ดงเดือด เสียงเลิด เสียงก้อง อีกทงคนรูงให้อี.....”

จากข้อความในหลักศิลาจารึกและหนังสือไตรภูมิพระร่วงที่กล่าวถึงการดนตรีในสมัยสุโขทัย จะเห็นได้ว่าในสมัยนั้นมีเครื่องดนตรีทั้งประเภท ดีด สี ตี เป่า เมื่อประมวลข้อความเหล่านี้เข้าด้วยกัน ก็สามารถแบ่งเครื่องดนตรีเป็นประเภทและเป็นวงดนตรีชนิดต่าง ๆ ดังนี้

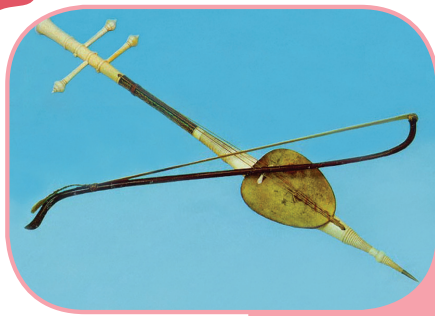

เครื่องดีด

กระจำปี

กระจำปี เครื่องดีดในสมัยกรุงสุโขทัย ที่ปรากฏอยู่ในหนังสือไตรภูมิพระร่วงมีเพียงแต่ “พิณ” อย่างเดียว ดังมีข้อความตอนหนึ่งกล่าวว่า “ลางจำพวกดีดพิณและสีซอพุดอ” ตามข้อความ ที่กล่าวนี้เข้าใจว่าน่าจะเป็นกระจำปี ซึ่งพิณที่เล่น กับซอก็คือ กระจำปี กับซอสามสายนั่นเอง

❖ ซอสามสาย

เครื่องสี

ซอสามสาย สันนิษฐานว่า ซอพุงตอ หมายถึง ซอสามสาย เพราะซอชนิดนี้มีลักษณะ รูปร่างยาว ๆ เท้าแหลม และมีกะโหลกเป็นกระพุ้ง อยู่ตรงกลาง มองดูคล้ายพุงของซอ

เครื่องตี ประกอบด้วย

ฆ้อง ในที่นี้หมายถึง ฆ้องวงใหญ่

กลอง มี ๓ ขนาด คือ กลองใหญ่ หมายถึง กลองทัด กลองราม คือ กลองขนาดกลางที่ใช้ เล่นกับหนังใหญ่เรียกว่า กลองตึก และกลองเล็ก หมายถึง กลองชาตรีหรือกลองตุ๊ก ซึ่งกลองทั้งสามชนิดนี้ มีรูปร่างอย่างเดียวกัน ผิดแต่นำขนาดเท่านั้น

ฉิ่ง ตามในไตรภูมิพระร่วงเรียกว่า “ฉิ่งแฉ่ง” เมื่อแยกออก “ฉิ่ง” คือ ฉิ่งที่ใช้กันในปัจจุบัน และ “แฉ่ง” คือ ฉาบในสมัยปัจจุบันนั่นเอง

บันฑะเทาะว์ แม้จะไม่ใช่เครื่องตีโดยตรงแต่อนุโลมว่าจัดอยู่ในประเภทเครื่องตีได้ใช้บรรเลง ในวงขับไม้

กังสดาล หมายถึง ระฆังชนิดหนึ่ง มีรูปร่างคล้ายวงเดือน

มโหระทึก คือ กลองชนิดหนึ่ง ทำด้วยทองแดง ตะกั่ว และดีบุกผสมเข้าด้วยกันเป็น เครื่องดนตรีเก่าแก่

ตะเขียด “ตะเขียด” หรือ “สรเขียด” หมายถึง กลองสองหน้าที่ใช้ไม้ตีข้างหนึ่งและใช้มือตี อีกข้างหนึ่งคล้ายกับกลองมลายูในปัจจุบัน

มรทงค์ คำว่า “มรทงค์” มาจากคำสันสกฤตว่า “มฤทงค” หรือภาษาเขมรว่า “มูทิงค” ซึ่งก็คือ ตะโพน นั่นเอง

เครื่องเป่า

แตร คือ แตรงอนที่ใช้ในพระราชพิธี เข้าใจว่าได้แบบอย่างจากอินเดีย เนื่องจากอินเดีย มีแตรรูปแบบเดียวกันนี้ใช้อยู่ และมีชื่อซึ่งแปลความหมายว่าเขาสัตว์ ซึ่งเดิมคงทำจากเขาสัตว์ ส่วนแตรงอนของไทยที่ใช้ในงานพระราชพิธี ทำด้วยโลหะชุบเงิน ทำเป็นสองท่อนสวมต่อกัน ท่อนแรกเป็นหลอดโค้งเรียวยาว สำหรับเป่าลมปากตรงที่เป่าทำให้บานรับกับริมฝีปาก เรียกว่า “กำพวด” ท่อนปลายเป็นลำโพง มีเส้นเชือกกับบันผูกโยงท่อนเป่ากับท่อนลำโพงไว้ด้วยกัน

ดนตรี

สังข์ เป็นเปลือกหอยทะเลชนิดหนึ่ง ขัดผิวเกลี้ยงมันวาวสีขาว นำมาเจาะรูตรงส่วนปลาย (กันหอย) เป็นรูสำหรับใช้ปากเป่าด้วยการทาบริมฝีปาก โดยทั่วไปใช้เป่าในงานที่มีเกียรติยศร่วมกับแตร จึงเรียกว่า แตรสังข์

ปี่สรไน คือ ปี่ไฉน เป็นปี่สองท่อน ถอดออกจากกันได้ ท่อนบนเรียงยาว ปลายผายออก เล็กน้อยเรียกว่า “เลาปี่” ท่อนล่างปลายบานเรียกว่า “ลำโพง” ทำด้วยไม้หรืองา ปี่ชนิดนี้เข้าใจว่า ได้แบบอย่างมาจากเครื่องดนตรีของอินเดีย ซึ่งเป็นเครื่องเป่าที่ทำด้วยไม้

พิสนัญชัย หมายถึง ปี่เสนง หรือเขนง ซึ่งขอมเรียกว่า แสนง คือ เขาวัว เขาควยที่ใช้เป่า

กาหล คือ แตรงอน

จากการพิจารณาหลักฐานเกี่ยวกับดนตรี พบว่าการประสมวงดนตรีในสมัยสุโขทัย มีหลายประเภทด้วยกัน คือ

วงขับไม้ เป็นวงดนตรีที่ใช้บรรเลงในพระราชพิธีสำคัญ เช่น สมโภชพระมหาเศวตฉัตร สมโภชพระคชาธาร พิธีขึ้นพระอู่ เป็นต้น นักดนตรีในวงขับไม้มี ๓ คน คือ คนสีซอสามสาย (สำหรับสืคลอเสียงร้อง) คนไกวบันฑะเทาะว์ และคนขับร้อง (ตีกับประกอบจังหวะด้วย)

วงปี่พาทย์เครื่องห้า ประกอบด้วยเครื่องดนตรี ๕ ชนิด คือ ปี่ ฆ้อง ตะโพน กลอง และฉิ่ง

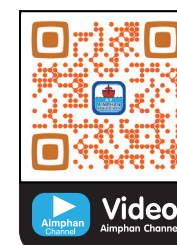
วงประโคม ใช้สำหรับงานพระราชพิธี ได้แก่

การประโคมแตรสังข์กลองชนะ ใช้บรรเลงในการเสด็จพระราชดำเนินกระบวน พยุหยาตรา

การประโคมแตรและมโหระทึก สำหรับพระมหากษัตริย์เสด็จออกขุนนาง

วงมโหรี ดังข้อความตอนหนึ่งกล่าวว่า “**ลาวจำพวกดีดพิดและสีซอพุงตอ**” หมายถึง การใช้กระจับปี่เล่นผสมวงกับซอสามสาย

สำหรับบทเพลงที่ใช้บรรเลงในสมัยสุโขทัยนั้น ไม่ปรากฏหลักฐานแต่อย่างใด

ดนตรีไทยสมัยอยุธยา

สมัยอยุธยาบ้านเมืองมีสงครามอยู่ตลอดเวลาทั้งภายในและภายนอก เครื่องดนตรีต่าง ๆ จึงไม่ได้เจริญก้าวหน้าไปกว่าเดิมนัก เพียงแต่รับมาจากสมัยสุโขทัยและคงสภาพอยู่เช่นเดิมเท่านั้น ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงริเริ่มจัดการปกครองที่เป็นมาตรฐาน ทรงนำเอาวัฒนธรรมมาจากอาณาจักรขอม ซึ่งขอมนั้นได้รับอิทธิพลส่วนหนึ่งมาจากวัฒนธรรมอินเดีย โดยไทยนำเข้ามาปรับปรุงให้สอดคล้องจนเกิดเป็นวัฒนธรรมใหม่ วัฒนธรรมที่นำมาใช้มีหลายด้าน เช่น ด้านการปกครองแบบสมมติเทพที่ได้แนวคิดมาจากศาสนาพราหมณ์ของขอมโดยกล่าวถึงกษัตริย์ว่าเป็นสมมติเทพ และเริ่มจัดแบ่งระบบสังคมให้เป็นระบบศักดินาคล้ายระบบวรรณะของอินเดีย ซึ่งมีการแบ่งแยกชนชั้นเรียกว่า ราชสำนัก กับไพร่ ดนตรีในสมัยนี้จึงเริ่มมีการแยกออกจากกันระหว่างชนชั้นทั้งสองด้วย อย่างไรก็ตามก็ติดดนตรีที่ใช้ในราชสำนักไม่ได้แตกต่างกับดนตรีที่ราษฎรใช้บรรเลงอยู่ แต่เป็นการจัดรูปแบบให้แตกต่างกันเท่านั้น เช่น กำหนดให้วงดนตรีใช้ผู้หญิงบรรเลง เกิดเป็นวงมโหรีหลวงขึ้น

จากหลักฐานที่ปรากฏอยู่ในกฎหมายในสมัยอยุธยา พบว่ามีเครื่องดนตรีบางชนิดเพิ่มขึ้น แต่ความจริงอาจเป็นของเก่าที่ไม่ได้ระบุไว้ในสมัยกรุงสุโขทัยก็ได้ ดังข้อความตอนหนึ่งว่า **“บ้างร้องเพลงเรือ เป่าปี่เป่าขลุ่ย สีซอ ดิดจะเข้ กระจับปี่ ตีโทนทับโห่ร้องนี้นั่น”** เครื่องดนตรีที่ระบุชื่อไว้ได้แก่ ปี่ ขลุ่ย ซอ จะเข้ กระจับปี่ และโทนทับ ในสมัยอยุธยานี้นิยมเล่นดนตรีมาก แม้ในเขตพระราชฐานก็ยังมีคนไปร้องเพลงและเล่นดนตรีเป็นการขอมมืออยู่เสมอ ๆ ถึงกับต้องมีข้อห้ามไว้ในกฎหมายในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. ๑๙๙๑-๒๐๑๓) ว่า **“ห้ามร้องเพลงเรือ เป่าขลุ่ย เป่าปี่ สีซอ ดิดจะเข้ กระจับปี่ ตีโทนทับในเขตพระราชฐาน”**

การประสมวงเครื่องดนตรีในสมัยอยุธยา ได้แก่

วงปี่พาทย์เครื่องห้า ประกอบด้วย ระนาด ผ่องวง (คือผ่องวงใหญ่ในปัจจุบันเพราะในสมัยนั้นไม่มีผ่องวงเล็ก) ปี่ ตะโพน และกลองทัด วงปี่พาทย์ในสมัยอยุธยาใช้บรรเลงประกอบในงานพิธีกรรมทางศาสนา งานบุญพิธี และการแสดงนาฏกรรม เช่น โขน ละคร และหนังใหญ่

วงมโหรีเครื่องสี่ ประกอบด้วย ซอสามสาย กระจับปี่ โทน และผู้ขับร้องลำนำที่ดี กรับพวงไปด้วย ต่อมาได้เพิ่มระนาดและขลุ่ยเข้ามาเป็น **วงมโหรีเครื่องหก** มีการผูกค้ำกลอนเป็นบทมโหรีใช้ร้องส่งกัน ภายหลังได้นำจะเข้เข้ามาบรรเลงแทนกระจับปี่

วงขับไม้ ใช้บรรเลงประกอบในการสมโภชขึ้นสูง ประกอบด้วยคนขับร้อง (ลำนำ) ซอสามสาย และบัณเฑาะว์

นอกจากนี้ยังมีการเล่นดนตรีคนเดียวโดยไม่ต้องประสมวงเรียกว่า การบรรเลงพิณ ซึ่งนักดนตรีจะตีพิณและขับร้องไปด้วยคนเดียว รวมทั้ง **การขับเสภา** ที่ใช้ขับประกอบการเล่านิทานเท่านั้น

ดนตรี

บทเพลงมีทั้งเพลงขับร้องและเพลงบรรเลง บทร้องเพลงเป็นกาพย์กลอนกล่อมเด็ก ต่อมาพัฒนาเป็นบทดอกสร้อย กลอนแปด มีเพลงเสภาเป็นการเล่านิทานหรือเล่าเรื่อง ส่วนบทเพลงบรรเลงมีทั้งเพลงเกร็ด เพลงเรื่อง เพลงหน้าพาทย์ เพลงภาษา อัตราจังหวะส่วนใหญ่เป็นสองชั้น

ดนตรีไทยสมัยธนบุรี

สมัยธนบุรีมีวงดนตรีอยู่ไม่น้อย แม้จะมีศึกอยู่บ้างประปราย จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ครั้งเมื่อคราวสมโภชพระแก้วมรกตก็ปรากฏว่ามีการบรรเลงปี่พาทย์และมโหรีสลับกับปี่พาทย์และมโหรีจากชาติอื่น ๆ อยู่หลายวัน โดยปรากฏตามหมายรับสั่งตอนหนึ่งว่า

“ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิณพาทย์ไทย พิณพาทย์รามัญ และมโหรีไทย มโหรีแขก ฝรั่งเศส เยอรมัน ผลัดกันสมโภช ๒ เดือนกับ ๑๒ วัน”

ในสมัยนี้การดนตรีทั้งปี่พาทย์ มโหรี เครื่องสาย ไม่มีสิ่งใดเปลี่ยนแปลงเพิ่มเติมขึ้นจากสมัยอยุธยา แต่ว่ามีเครื่องดนตรีของชาติต่าง ๆ เข้ามาอยู่ในประเทศไทยหลายชิ้นที่ปรากฏตามหมายกำหนดการที่กล่าวมาแล้ว

ดนตรีไทยสมัยรัตนโกสินทร์

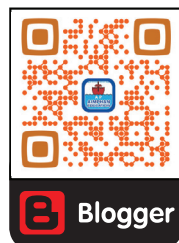
ดนตรีไทยในสมัยนี้มีความเจริญรุ่งเรืองขึ้น หลังจากผ่านภาวะสงคราม มีการปรับปรุงและพัฒนาเครื่องดนตรีเพิ่มขึ้นมากมายในแต่ละรัชสมัย ดังนี้

✧ สมัยรัชกาลที่ ๑ (พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๓๕๒) พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี ทรงสนพระราชหฤทัยเป็นอย่างยิ่งในการฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรม ในสมัยนี้มีการเพิ่มกลองทัดในวงปี่พาทย์ขึ้นอีกหนึ่งลูกรวมเป็นสองลูก มีเสียงสูงลูกหนึ่งเรียกว่า “ตัวผู้” เสียงต่ำลูกหนึ่ง เรียกว่า “ตัวเมีย” ส่วนเพลงหรือนักดนตรีในสมัยนี้ไม่ปรากฏหรือพบหลักฐานว่าจะมีผู้ใดหรือเพลงอะไรบ้าง รู้เพียงว่าการบรรเลงยังคงเหมือนสมัยปลายอยุธยาหรือสมัยธนบุรี แต่ในตำนานเรื่องมโหรีปี่พาทย์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา-ดำรงราชานุภาพ ได้เขียนระบุไว้ตอนหนึ่งว่า

“ในสมัยรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์ได้เพิ่มเครื่องมโหรีขึ้น แต่ทำขนาดย่อมให้เหมาะกับผู้หญิงเล่น เดิมระนาดไม้กับระนาดแก้วอีกสองอย่าง มโหรีวงหนึ่งเป็น ๘ คน มาในสมัยรัชกาลที่ ๒ เล็กกระนาดแก้วเสียใช้ ผ่องวงแทน...”

❖ ระนาดแก้ว

❖ สมัยรัชกาลที่ ๒ (พ.ศ. ๒๓๕๒-๒๓๖๗) พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงเป็นทั้งนักดนตรีและดุริยางค์ ทรงส่งเสริมด้านวรรณคดี และการละคร พระองค์ทรงชอบสามสายได้ไพเราะยิ่ง ชอบสามสายประจำตัวของพระองค์มีนามว่า “ขอสายฟ้าฟาด” ทรงแต่งบทละครให้เข้ากับบทรา และทำนองดนตรี นับเป็นรัชสมัยที่ดนตรีไทยเจริญรุ่งเรืองอย่างมาก

❖ วงปี่พาทย์เสภา

สมัยนี้การขับเสภาเล่นกันเพื่องานศพ โดยเฉพาะวรรณคดีพื้นบ้านเรื่องขุนช้างขุนแผน แต่เดิมการขับเสภาต้องใช้เสียงขับและขยับกรับตลอดไม่มีโอกาสพัก พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยจึงโปรดเกล้าฯ ให้นำวงปี่พาทย์มาประกอบการขับเสภา เริ่มแรกเป็นการบรรเลงสอดแทรกการขับเสภาเรื่อง ภายหลังลดบทบาทของผู้ขับและการขับเสภาเรื่องคงเหลือแต่การร้องส่งเป็นบทเพลง แต่เนื่องจากเสียงของตะโพนนั้นดังมาก ไม่เหมาะกับการร้องจึงมีผู้นำเปิงมางมาถ่วงด้วยซี่เต้า บดกับข้าวสุกเพื่อให้เสียงต่ำลง เกิดเป็นกลองสองหน้า ใช้ตีหน้าทับแทนตะโพนและกลองทัด

วงปี่พาทย์เสภา จึงประกอบด้วย ปี่ใน ระนาดเอก ข้องวงใหญ่ กลองสองหน้าและฉิ่ง ถือเป็นประเพณีต่อมาจนถึงปัจจุบัน

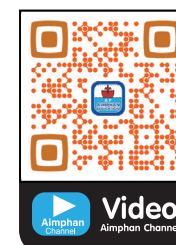
❖ สมัยรัชกาลที่ ๓ (พ.ศ. ๒๓๖๗-๒๓๙๔) ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีวัฒนธรรมต่างชาติเข้ามาหลายชาติ ทำให้มีผู้คิดประดิษฐ์เครื่องดนตรีที่มีเสียงสูงต่ำหลาย ๆ อย่างคล้ายเครื่องดนตรีของต่างชาติ มีการประดิษฐ์เครื่องดนตรีหลายชนิด ดังนี้

ระนาดทุ้ม คงลักษณะเช่นเดียวกับระนาดเอก แต่ทำให้มีเสียงทุ้มกว่าเพื่อใช้บรรเลงล้อหลอกและขัดต่อล้อเลียนกับระนาดเอก แต่เดิมในสมัยอยุธยา ระนาดเอกนั้นเรียกว่า “ระนาด” ครั้นเมื่อเกิดระนาดทุ้มขึ้นอีกชนิดหนึ่งจึงต้องเปลี่ยนชื่อเรียกเป็น “ระนาดเอก” เพื่อให้คู่กับ “ระนาดทุ้ม” ที่เกิดขึ้นใหม่

ข้องวงเล็ก ข้องวงเป็นเครื่องดนตรีที่มีมาแต่ดั้งเดิมตั้งแต่สมัยสุโขทัยและอยุธยา นับเป็นเครื่องดนตรีหลักของวงปี่พาทย์ เพราะบรรเลงลูกห่าง ๆ ที่เรียกว่า “ลูกข้อง” หรือ “ทำนองหลัก” เพื่อให้เครื่องดนตรีชนิดอื่นแปรทำนองของข้องวงมาเป็นทำนองของตนเองโดยเฉพาะ ครั้นถึงรัชกาลที่ ๓ จึงมีการคิดประดิษฐ์ข้องวงขนาดเล็กขึ้น แล้วเรียกข้องวงที่มีมาแต่เดิมว่า “ข้องวงใหญ่” เรียกข้องวงขนาดเล็กที่คิดขึ้นใหม่ว่า “ข้องวงเล็ก” ซึ่งมีสำเนียงแหลมกว่าข้องวงใหญ่ และบรรเลงเป็นทำนองเต็มคือแปรทำนองลูกข้องวงใหญ่ออกได้เต็มทีคล้ายกับระนาดเอกเพียงแต่วิธีแปรทำนองผิดกันออกไปเท่านั้น

นอกจากการประดิษฐ์เครื่องดนตรีขึ้นใหม่แล้ว ยังมีการนำเครื่องดนตรีชนิดเดียวกันมาบรรเลงร่วมกันทำให้เกิดวงดนตรีชนิดใหม่ขึ้น เช่น นำปี่นอกซึ่งมีขนาดเล็กและเสียงสูงกว่าปี่ในมาบรรเลงคู่กัน ซึ่งทำให้เกิดวงปี่พาทย์เครื่องคู่

มีวิวัฒนาการขยายเพลง โดยครุมีแขก (พระประดิษฐ์ไพเราะ, มี ดุริยางกูร) แต่งเพลงโดยขยายจากเพลงอัตราจังหวะสองชั้นเดิมเป็นอัตราจังหวะสามชั้น สำหรับใช้ในการบรรเลงและขับร้อง มีการใช้ลูกเล่นพลิกแพลงปรับแนวบรรเลงเสียใหม่จากเดิมที่ใช้เครื่องดนตรีมาบรรเลงคลอไปกับเสียงร้องมาเป็นร้องที่เรียกว่า เทียวร้อง และวงดนตรีค่อยบรรเลงรับเรียกว่า เทียวเก็บ โดยรูปแบบดังกล่าวกลายเป็นแนวการบรรเลงดนตรีไทยที่เรียกว่า ร้องส่งวงดนตรี ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ที่ใช้กันในปัจจุบันนี้ นอกจากนี้ยังเกิดเพลงสำเนียงภาษาต่าง ๆ มากขึ้น เนื่องจากเริ่มมีชาวต่างชาติเข้ามาค้าขายมากขึ้น

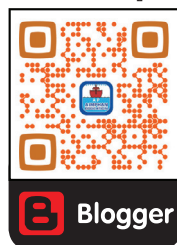

✳ **สมัยรัชกาลที่ ๕ (พ.ศ. ๒๓๙๔-๒๔๑๑)** ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การดนตรีเจริญรุ่งเรืองมาก ทั้งจำนวนวงดนตรี ครูดนตรี และเครื่องดนตรีที่มีเพิ่มขึ้น อีกทั้งยังโปรดเกล้าฯ ให้ยกเลิกพระราชกำหนดในสมัยอยุธยาในข้อห้ามมิให้ผู้ใดมีละครหญิงผู้อื่นจะมีมิได้นอกจากของหลวงเท่านั้น โดยตรัสว่ามีละครด้วยกันหลายราย บ้านเมืองจะได้ครึกครื้น แต่เดิมผู้มีฐานะที่มีข้าทาสบริวารมักใช้เล่นมโหรี เมื่อโปรดเกล้าฯ ให้ยกเลิกพระราชกำหนดก็เกิดละครหญิงขึ้นมากมาย ต่อมาคนก็จะหาดูแต่ละละครหญิงเพราะละครชายสู้ละครหญิงไม่ได้ ทำให้ละครชายซบเซา ตามวังเจ้านายหรือบ้านใดที่มีข้าทาสบริวารที่เป็นผู้ชายก็หันไปฝึกหัดปี่พาทย์กัน ทำให้เกิดวงปี่พาทย์เพิ่มขึ้น วงปี่พาทย์ในสมัยนี้จึงเจริญขึ้นมากทั้งตามบ้านและในวัง เจ้านายชั้นสูงพระราชวงศ์ ตลอดจนขุนนางต่างนิยมชมชอบดนตรี และมีวงดนตรีประจำวังรวมทั้งมีการประกวดประชันวงกัน เช่น วงปี่พาทย์ของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว วงกรมหลวงเทเวศวัชริน วงกรมหลวงสรรพสิทธิปรีชา วงกรมหลวงวงศาธิราชสนิท ฯลฯ

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนับสนุนการดนตรีทั้งแบบแผนและพื้นบ้านอีสาน วงปี่พาทย์วังหน้าของพระองค์มี**ครูมีแขก**เป็นผู้ควบคุมฝึกสอน พระราชทานยศแต่งตั้งครูมีแขก

ซึ่งเป็นสามัญชนให้มีบรรดาศักดิ์เป็นหลวงประดิษฐไพเราะ ภายหลังครูมีแขกแต่งเพลง "เชิดจีน" ซึ่งถือว่าเป็นเพลงที่มีความงดงามอย่างมาก และเป็นความก้าวหน้าใหม่ของวงการดนตรี พระองค์จึงโปรดเกล้าฯ เลื่อนบรรดาศักดิ์ให้เป็นพระประดิษฐไพเราะ

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสร้าง **ระนาดเอกเหล็ก** และ **ระนาดทุ้มเหล็ก** เพิ่มขึ้นในวงปี่พาทย์ โดยได้แนวคิดจากนาฬิกา ซึ่งทรงเรียกนาฬิกานี้ว่า "นาฬิกาเขี่ยหวี" และทรงนำแนวคิดจากเสียงซี่ลวดเล็ก ๆ ในนาฬิกาซึ่งมีความกังวานดี มาประดิษฐ์สร้างระนาดเอกเหล็กและระนาดทุ้มเหล็ก เพื่อใช้เล่นประสมเข้ากับวงปี่พาทย์แบบเดิมเกิดเป็น**วงปี่พาทย์เครื่องใหญ่** ประกอบเสภาและร้องส่ง ส่วนวงปี่พาทย์ประกอบละครยังเป็นวงเครื่องห้าหรือเครื่องคู่เหมือนเดิม นอกจากนี้ยังมีผู้ประดิษฐ์สร้างเครื่องดนตรีขึ้นอีก ๒ ชนิด คือ ระนาดทอง (ระนาดเอกทอง) และทุ้มทอง (ระนาดทุ้มทอง) เป็นเครื่องดนตรีที่เพิ่มเข้ามาในวงมโหรี เรียกว่า **วงมโหรีเครื่องใหญ่**

✳ พระประดิษฐไพเราะ (มี ดุริยางกูร หรือครูมีแขก)

ดนตรี

✳ วงปี่พาทย์เครื่องใหญ่

✳ วงมโหรีเครื่องใหญ่

นอกจากนี้ยังมีวงดนตรีอีกหลายประเภท เช่น เกิดการประสมวงกลองแขกกับวงเครื่องสาย เรียกว่า วงกลองแขกเครื่องใหญ่ ภายหลังเรียกว่า วงเครื่องสายปี่ชวา เกิดมีวงบัวลอย ใช้ประโคมในงานศพ และวงเครื่องเป่าของดนตรีตะวันตกเข้ามามีบทบาทในการฝึกหัดแถวทหารเพื่อการสวนสนาม ครูฝึกดนตรีฝรั่งเข้ามาฝึกสอน